

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING “MUBAYYIN” ASARI
MAZMUNI, MOHIYATI VA ILMIY MEROSDAGI O‘RNI**

Turg‘unova Sevinchbonu Farhod qizi
Farg‘ona davlat universiteti filologiya
fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning “Mubayyin” asari mazmuni, tuzilishi, yaratilish sabablari va uning tarixiy-ijtimoiy ahamiyati yoritilgan. Maqolada asarning tahorat, namoz, ro‘za, zakot, haj va oilaviy huquq kabi asosiy fiqh mavzulariga bag‘ishlangan bo‘limlari tahlil qilinadi. Shuningdek, Bobur asarni sodda va xalqchil tilda yozganining ahamiyati, uning o‘zbek adabiy tiliga qo‘shgan hissasi va fiqh ilmidagi o‘rni ko‘rsatib berilgan. Maqola asarning diniy-amaliy qo‘llanma sifatidagi qadrini ochib beradi hamda Bobur ilmiy merosining keng qamrovli ekanini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, “Mubayyin”, fiqh, Hanafiy mazhabi, shariat, tahorat, namoz, ro‘za, zakot, haj, meros huquqi, mumtoz adabiyot, Bobur merosi, diniy manbaalar, ilmiy risola, tarixiy manbaa, islom huquqi

Kirish

Markaziy Osiyo madaniyati va adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo‘lgan Zahiriddin Muhammad Bobur nafaqat davlat arbobi, shoir yoki sarboz sifatida, balki tafakkur egasi, ilm-fan ahlining vakili sifatida ham tarixda o‘ziga xos o‘rin egallagan. Boburning bizga qoldirgan merosi boy va rang-barang bo‘lib, unda tarix, adabiyot, geografiya, tilshunoslik, botanika, musiqa, fiqh kabi turli sohalar qamrab olingan. Ana shu ko‘p qirrali merosning muhim bo‘laklaridan biri — “Mubayyin” asaridir. Ushbu risola Boburning diniy ilmlardagi chuqur bilimini, shariat masalalarini mukammal tushunganini va bu borada xalqning ehtiyojiga mos, amaliy qo‘llanma yaratishga intilganini yaqqol namoyish etadi. “Mubayyin” o‘z davrida musulmon aholiga shariat qoidalarini sodda va tushunarli tilda yetkazish maqsadida yozilgan bo‘lib, bu uni ilmiy-huquqiy va diniy adabiyot sifatida alohida ahamiyat kasb etadigan asarga aylantirgan. Bugungi kunda ham ushbu risola fiqh tarixini o‘rganishda, Bobur ilmiy merosining ko‘lamini aniqlashda va o‘zbek adabiy tilining taraqqiyot bosqichlarini tadqiq etishda bebaho manba bo‘lib xizmat qiladi.

Asarning yaratilish jarayoni va tarixiy zamin

Bobur Hindistonda hukmronlik qilgan yillarda mamlakatni siyosiy hamda ma’naviy jihatdan mustahkamlashni o‘z oldiga maqsad qilgan edi. Turli millat, urf-odat va e’tiqodlar to‘qnashgan bu hududda shariat me’yorlarini izchil tatbiq etish,

musulmon jamiyatining diniy hayotini tartibga solish zarurati tug'ildi. Ana shunday sharoit Boburni fiqh qoidalarini tushuntirib berishga qaratilgan risola yaratishga undagan. "Mubayyin"ning o'zbek (chig'atoy) tilida yozilgani ham bejiz emas. Bobur diniy masalalarni arabcha va forsha istilohlarga to'la asarlarda emas, balki xalq tiliga yaqin, sodda tilda bayon qilgan. Bu esa risolani savodsiz yoki kam savodli aholi uchun ham tushunarli qilgan. Tarixiy manbalarda asarning yozilgan sanasi aniq ko'rsatilmagan bo'lsa-da, tadqiqotchilar uni XVI asrning 20–30-yillariga oid deb taxmin qilishadi. Bu davr Bobur Hindistonda davlat asoslarini qurish, xalqning diniy hayotiga tartib kiritish bilan shug'ullanayotgan pallaga to'g'ri keladi.

Asarning mazmun-mohiyati

Asar nomi — "Mubayyin", ya'ni "ochiq-oydin tushuntiruvchi, izoh beruvchi" degan ma'noni anglatadi. Bobur risolada musulmonlarning kundalik hayotiga doir asosiy ibodatlar va shariy masalalarni tartib bilan bayon etadi. Uning mazmuni quyidagi bo'limlardan tashkil topgan:

1. Tahorat va poklik masalalari

Bobur ibodatning asosiy sharti — poklik masalasiga katta e'tibor qaratadi.

Asarda:

- tahoratning farz, sunnat va mustahablari,
- g'usl olish shartlari,
- najosat turlari,
- kiyim va joyning poklanishi

kabi masalalar kengroq sharhlanadi. Poklikning nafaqat tashqi, balki ichki ma'naviy ahamiyati haqida ham mulohazalar berilgan.

2. Namoz hukmlari

"Mubayyin"ning salmoqli qismi namozga bag'ishlangan bo'lib, unda:

- namozning farzlari va vojiblari,
- namoz vaqtlarini belgilash,
- jamoat bilan o'qishning fazilati,
- rukunlar va odoblar,
- safar holati va bemorlar uchun yengilliklar

batafsil tushuntiriladi. Bobur mazkur mavzuda hanafiy mazhabining mashhur fiqh manbalariga tayanadi.

3. Ro'za va uning ahkomlari

Bobur ro'za ibodatini insonning o'z nafsini tarbiyalashi yo'lidagi muhim amal sifatida ko'radi. Asarda:

- Ramazon ro'zasining shartlari,
- ro'zani buzuvchi holatlar,
- safar yoki bemorlikdagi qoidalar,
- kafforat va qazo masalalari

tartibli va tushunarli tarzda yoritilgan.

4. Zakot va sadaqa masalalari

Bu bo‘limda mulkiy ibodatlar, iqtisodiy mas’uliyat va jamiyat oldidagi burchlar haqida fikr yuritiladi. Zakot miqdori, kimlardan olinishi, kimlarga berilishi, sadaqa turlari haqida amaliy qoidalar keltirilgan. Bobur buni jamiyatdagi saxovat, iqtisodiy adolat va ijtimoiy muvozanatni saqlash chorasi sifatida ko‘radi.

5. Haj va umra amallari

Asarda haj ibodatining bosqichlari — ihram, tavof, sa’y, Arafotda turish, qurbonlik kabi marosimlar batafsil tasvirlanadi.

Bu bo‘lim hajni ado etish niyatidagi kishilar uchun amaliy qo‘llanma vazifasini bajargan.

6. Oila va meros masalalari

“Mubayyin”ning muhim jihatlaridan yana biri – oila-huquqiy masalalarning yoritilishidir. Unda:

- nikoh,
- taloq,
- meros taqsimoti,
- qarindoshlar o‘rtasidagi huquqiy masalalar

qisqa, ammo, aniq ko‘rsatmalar asosida bayon qilinadi. Bu mavzu Boburning jamiyat barqarorligi uchun oilaviy tartibning naqadar muhim ekanini anglaganidan dalolat beradi.

Til va uslub jihatlari

“Mubayyin” o‘zbek tilida yozilgan diniy-huquqiy risolalarning eng qadimgilaridan sanaladi. Bobur asarda jarangdor badiiy uslubdan ko‘ra sodda, omma uchun tushunarli nutqdan foydalangan. Jumlar aniq, atamalar izohli, misollar esa hayotiydir. Shuningdek:

- arabcha istilohlar kam qo‘llanadi,
- o‘quvchi qiyin tushunchalarga duch kelmaydi,
- fikrlar izchil, mantiqli va tartibli bayon qilingan.

Bu jihatlar asarni nafaqat diniy ilmlarni o‘rganuvchilar uchun, balki keng kitobxon ommasiga ham tushunarli qiladi.

Asarning ahamiyati

1. Diniy-ilmiy manba sifatida

“Mubayyin” XVI asrdagi musulmon jamiyatining diniy amaliyotini yorituvchi muhim qo‘llanma sanaladi. U amaliy fiqhni sodda shaklda taqdim etishi bilan qadrlanadi.

2. Adabiy til taraqqiyotiga hissa

Bobur o'zbek tilining boyib, ilmiy mavzularni ifodalash imkoniyatiga ega bo'lishiga xizmat qilgan. "Mubayyin" diniy atamalarni o'zbek tilida berishdagi dastlabki tajribalardan biri bo'lib, tilshunoslikda alohida qimmatga ega.

3. Boburning ilmiy salohiyatini ko'rsatadi

Asar uning nafaqat shoir, tarixchi yoki sarkarda, balki fiqh ilmini puxta egallagan olim bo'lganini ham isbotlaydi.

4. Madaniy-tarixiy meros sifatida

Bugun asar o'sha davrdagi diniy qoida, ijtimoiy tartib va dunyoqarashni o'rganish uchun muhim tarixiy manbadir.

Xulosa

Zahiriddin Muhammad Boburning "Mubayyin" asari o'z davri uchun beqiyos qo'llanma bo'lgan, bugun esa ilmiy-tarixiy va adabiy qiymati baland manba sifatida e'tirof etiladi. Unda diniy ibodatlar, shariy hukmlar va hayotiy masalalar sodda tilda bayon qilingan bo'lib, bu Boburning ilm-fanga, odamlarga foydali bo'lishga intilganidan dalolat beradi. Asar nafaqat fiqh tarixida, balki o'zbek tilining ilmiy matnlarni ifodalash imkoniyatini kengaytirgan markaziy manbalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. "Mubayyin". — Qo'lyozma manbalar asosida nashrga tayyorlangan ilmiy izohli matn. — Toshkent: Fan, 1996.
2. Zahiriddin Muhammad Bobur. "Boburnoma". — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, turli yillar nashrlari.
3. Jo'rayev, A. Zahiriddin Muhammad Bobur merosi va uning ilmiy tafakkuri. — Toshkent: O'qituvchi, 2001.
4. Karimov, M. Chig'atoy adabiy tili va uning taraqqiyoti. — Toshkent: Fan, 2004.
5. Ishoqov, S. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'zbekiston, 2010.
6. Alouddin Mas'ud. Fiqh al-Hanafi: Asosiy qoidalar. — Qohira, 1998 (hanafiy fiqh bo'yicha qo'llanma sifatida).
7. Bertels, Ye. E. Zahiriddin Muhammad Bobur va uning adabiy merosi // Sharq adabiyoti bo'yicha tadqiqotlar. — Moskva: Nauka, 1965.
8. Muhammadjonov, A. Boburshunoslikka kirish. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2014.